

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№2, 2018

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC (უაკ) 34(051.2)

ს-216

მთავარი რედაქტორი

ირაკლი ბურდული (პროფ., თსუ)

სარედაქციო კოლეგია:

ლევან ალექსიძე (პროფ., თსუ)

გიორგი დავითაშვილი (პროფ., თსუ)

ავთანდილ დემეტრაშვილი (პროფ., თსუ)

ბესარიონ ზოიძე (პროფ., თსუ)

თევდორე ნინიძე (პროფ., თსუ)

ნუგზარ სურგულაძე (პროფ., თსუ)

პაატა ტურავა (პროფ., თსუ)

ლადო ჭანტურია (პროფ., თსუ)

ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

ლელა ჯანაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

გიორგი ხუბუა (პროფ., თსუ)

ლაშა ბრეგვაძე (თ. წერეთლის სახ. სახელმწიფოსა და
სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი)

გუნთერ ტოიბნერი (პროფ.,

ფრანკფურტის უნივერსიტეტი)

ბერნდ შუნემანი (პროფ.,

მიუნხენის უნივერსიტეტი)

იან ლიდერი (პროფ.,

ფრაიბურგის უნივერსიტეტი)

ხესე ანტონიო სეოანე (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

კარმენ გარსიმარტინი (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

არტაკ მკრტიჩიანი (პროფ.,

ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

*გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით*

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2019

ISSN 1987-7668

ქენევის 1904 წლის კონფერენცია საქართველოს ჩრდილში

წინამდებარე სტატია ეძღვნება 1904 წელს ყენევაში ჩატარებულ ქართველ რევოლუციონერთა პირველ კონფერენციას, რომელიც სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისთვის ქართველი ხალხის ორსაუკუნოვანი ბრძოლისმნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს. ემიგრაციაში მყოფ ქართველ პოლიტიკოსთა თავყრილობას ათწლეულების განმავლობაში სამართლის სპეციალისტების მხრიდან სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა. მაშინ, როდესაც დასახელებულ კონფერენციაზე მიღებული გადაწყვეტილებები მნიშვნელოვნად განაპირობებს გასული საუკუნის დასაწყისში ეროვნული ძალების მოქმედების სამომავლო ტაქტიკა. შესაბამისად, სწორედ ამ ნაკლებად ცნობილი და სამართლებრივი თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო ღონისძიების ამსახველი ოქმების შესწავლა, მისი ფართო საზოგადოების სამსჯავროზე გამოტანა წარმოადგენს სტატიის უმთავრეს ამოცანას. კონფერენციის მასალების შესწავლამ კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა გასული საუკუნის დასაწყისში ქართული საზოგადოების მონივრე ნაწილის პოლიტიკური თუ სამართლებრივი მომზადების მაღალი დონე ისეთ მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხებზე მსჯელობისას, როგორცაა: სახელმწიფოს ფედერალური მოწყობის პრინციპები, ფედერაციის სუბიექტთა უფლებები, ინდივიდის უფლებების დაცვის ხარისხი მაღალ განვითარებულ სახელმწიფოებში, ამ უფლებების ჯერ მოსაპოვებლად და შემდეგ დასაცავად აპრობირებული მეთოდების ცოდნა და სხვა.

საკვანძო სიტყვები: ყენევის 1904 წლის კონფერენცია, დამოუკიდებლობა, გეორგიევსკის ტრაქტატი, სამოკავშირეო ხელშეკრულება, მონარქიული მმართველობა, ავტონომიური ერთეული, პოლიტიკური პარტია, სახელმწიფოს ფედერაციული მოწყობის პრინციპები, ავტონომიური ერთეულის უფლებები, მმართველობის რესპუბლიკური ფორმა, ტერიტორიული ავტონომია, დამოუკიდებლობის აღდგენა.

1. შესავალი

ზოგადსაკაცობრიო გამოცდილება საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფოს ისტორიას, ძირითადად, თავად ამ პოლიტიკურ ერთეულში მცხოვრები მოსახლეობა ქმნიდა და ქმნის დღესაც. თითქმის ორი საუკუნე და ქართველ მამულიშვილთა თავდაუზოგავი ბრძოლა, შრომა გახდა საჭირო, რათა XX საუკუნის მიწურულს ქართველ ერს კვლავ აღედგინა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და მასთან ერთად უფლება, თავად განესაზღვრა საკუთარი მომავალი.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისთვის ქართველი ხალხის ორსაუკუნოვანი ბრძოლის მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს 1904 წელს ყენევაში ჩატარებული ქართველ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენცია. ემიგრაციაში მყოფ ქართველ პოლიტიკოსთა თავყრილობა,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი.

რომელსაც ათწლეულების განმავლობაში სამართლის სპეციალისტების მხრიდან სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა. მაშინ, როდესაც, შეიძლება ითქვას, პოლიტიკური პარტიების მიერ ამ საკმაოდ წარმომადგენლობით და კარგად ორგანიზებულ ღონისძიებაზე მიღებულმა გადაწყვეტილებებმა მნიშვნელოვნად განაპირობეს გასული საუკუნის დასაწყისში ეროვნული ძალების მოქმედების სამომავლო ტაქტიკა. სწორედ ამ ნაკლებად ცნობილი და სამართლებრივი თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო ღონისძიების ამსახველი ოქმების შესწავლა, მისი ფართო საზოგადოების სამსჯავროზე გამოტანა, წარმოადგენს ამჟამად კვლევის უმთავრეს ამოცანას.

ნაშრომი სულ ოთხი თავისგან შედგება. აქედან პირველი და მეოთხე თავი, შესაბამისად, შესავალსა და დასკვნას წარმოადგენს. ნაშრომის მეორე თავში განხილულია საქართველოს სამართლებრივი სტატუსი 1783 წლის ხელშეკრულებით და რუსეთის იმპერიის მიერ მის დარღვევას მოყოლილი სამართლებრივი შედეგები. მესამე თავის პირველ ნაწილში წარმოჩენილია ქართული საზოგადოების რეაქცია საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვისა და სამეფო-სამთავროების რუსეთის გუბერნიებად გადანაწილების ფაქტზე (მხედველობაში გვაქვს თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიები). მესამე თავის მეორე ნაწილში, კონფერენციის ოქმებზე დაყრდნობით, წარმოჩენილია კონფერენციის მუშაობაში მონაწილე პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენელთა ხედვა საქართველოს მიერ რუსეთის შემადგენლობაში ავტონომიური ერთეულის სტატუსის მოსაპოვებლად გასატარებელი ღონისძიებების შესახებ და ბოლოს, მესამე თავის მესამე ნაწილი დაეთმო კონფერენციის დელეგატთა შეხედულებებს ისეთ სამართლებრივ საკითხებზე, როგორცაა: სახელმწიფოს ფედერალური მოწყობის პრინციპები და მის შემადგენლობაში მყოფი ავტონომიური ერთეულების უფლებები. ნაშრომის მეოთხე თავში დასკვნის სახით წარმოდგენილია კვლევის შედეგები.

2. საქართველოს სამართლებრივი სტატუსი 1783 წლის ხელშეკრულებით და მისი ამოქმედების შემდეგ

საქართველოს ათასწლეულების მანძილზე მრავალი, მასზე გაცილებით ძლიერი მტერი ჰყოლია, მაგრამ ის ყოველთვის ახერხებდა სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებას. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ქვეყანა კვლავ რთული არჩევანის წინაშე აღმოჩნდა. საქართველოს დასაპყრობად ერთმანეთს ეცილებოდნენ იმდროინდელი ძლიერი მუსლიმანური სახელმწიფოები – სპარსეთი და ოსმალეთი, ხოლო რუსეთის იმპერია ხელსაყრელ დროს ელოდა, რათა ქვეყანა მისთვის მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობებით დაექვემდებარებინა.

მართებულად შენიშნავდა აკად. ნ. ბერძენიშვილი, რომ რუსეთის კარი უკმაყოფილო იყო რეგიონში ერეკლეს პოზიციების განმტკიცებით, მის მიერ მეზობელ მუსლიმანურ სახელმწიფოებთან, სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებთან ურთიერთობის დასარეგულირებლად მიღწეული წარმატებებით და ცდას არ აკლებდა, ხელოვნურ დაბრკოლებებს უქმნიდა ქართულ მხარეს, რომ „ერეკლესთვის გეზი შეეცვლეინებინა“.¹ სპარსეთთან ან თურქეთთან² მოკავშირეობა ისევე, რო-

¹ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 169.

გორც დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს გაძლიერება, რუსეთის ხელისუფლების ინტერესში არანაირად შედიოდა. პირიქით, მის ინტერესში იყო ქართული სახელმწიფო რაც შეიძლება დასუსტებულიყო და მეტად ყოფილიყო დამოკიდებული რუსეთის დახმარებაზე.³

სწორედ რუსეთის მიერ ამ მიმართულებით გადადგმული ქმედითი ნაბიჯების შედეგად უნდა შეფასდეს XVIII საუკუნის ბოლო მეოთხედში საქართველოს ირგვლივ განვითარებული მოვლენები. როგორც ცნობილია, 1782 წელს *ერეკლე მეორემ* რუსეთის მთავრობისგან მიიღო წერილობითი შეთავაზება, დაეწყო მოლაპარაკებები ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შესასვლელად. ამასთან, *ერეკლესგან* ითხოვდნენ, თანხმობის შემთხვევაში თავადვე წარედგინა ოფიციალური თხოვნა მფარველობის მიღებაზე.⁴ შეთავაზებას კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წინ უძღოდა რუს ხელისუფალთა ხანგრძლივი და მიზანმიმართული საქმიანობა, რომლის წყალობით *ერეკლე მეორე* ქვეყნის შიგნით (დიდებულების – *პაატა* და *ალექსანდრე ბატონიშვილების*) თუ მის ფარგლებს გარეთ მოქმედი მტრების გააქტიურების გამო, იძულებული გახდა საკუთარი სამეფოს ბედი რუსეთის იმპერიისთვის დაეკავშირებინა. ამასთან, რუსული მხარის მოთხოვნის შესაბამისად, სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადების ინიციატორად თავადვე გამოსულიყო.

1782 წლის 21 დეკემბერს *ერეკლე მეორემ* გააგზავნა ოფიციალური თხოვნა ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შესვლაზე,⁵ რომელიც რუსეთის იმპერატორმა დააკმაყოფილა. 1783 წლის 24 ივლისს გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში ხელი მოეწერა ძალზე მნიშვნელოვან ხელშეკრულებას, რომელიც გეორგიევსკის ტრაქტატის სახელით არის ცნობილი და რომლის სამართლებრივ ბუნებას დოკუმენტის 13 ძირითადი და 4 სეპარატული მუხლი განსაზღვრავდა.

სამოკავშირეო ხელშეკრულება იწყებოდა პრეამბულით, რომელშიც ყურადღება იყო გამახვილებული ჯერ კიდევ საუკუნეების წინანდელ კავშირებზე რუსეთის იმპერიასა და ერთმორწმუნე ქართულ სახელმწიფოს შორის. მათ კეთილმეზობლურ დამოკიდებულებასა და მიზნებზე, რამაც თავად ხელშეკრულების დადება განაპირობა. რაც შეეხება კონკრეტული მუხლების შინაარსს: პირველი მუხლის თანახმად, ქართული მხარე უარს ამბობდა სხვა ქვეყნებთან დამოუკიდებლად ურთიერთობაზე და აღიარებდა რუსეთის უზენაესობას; მეორე მუხლში რუსეთის იმპერატორი პირობას დებდა, რომ გაუნევედა საქართველოს მფარველობას და დაეხმარებოდა დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებაში; მესამე მუხლის ძალით, ტახტზე ასვლისას აუცილებელი იყო რუსეთის იმპერატორის თანხმობა და ამავდროულად, მის ერთგულებაზე ფიცის დადება; ხელშეკრულების მეოთხე მუხლი საგარეო ურთიერთობის საკითხს ეხებოდა და

² ამ თვალსაზრისით, საყურადღებოა, ცნობები *ერეკლე მეფის* მიერ თურქეთის სულთანთან წარმოებული მოლაპარაკებების შესახებ. როგორც იმ დროისათვის რუსეთის ელჩი თურქეთში, საკუთარ ხელმძღვანელობას აცხობინებდა, ქართველები მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ თურქეთის ხელისუფლებასთან მილიონიანი კრედიტის მისაღებად. ელჩისვე შეტყობინებით, მოლაპარაკებების წარმატებით დასრულების შემთხვევაში ქართული მხარე მზად იყო, საერთოდ უარი ეთქვა რუსეთის მოკავშირეობაზე, *Сурьядзе И. И., История Государства и Права Грузии, Тб., 1968, 114.*

³ *მეტრეველი ვ.*, ქართული სამართლის ისტორია, თბ., 2004, 191.

⁴ იქვე, 192.

⁵ *ბერძენიშვილი ნ.*, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 689.

ქართულ მხარეს ეკრძალებოდა რუსეთის რეზიდენტთან შეუთანხმებლად სხვა სახელმწიფოსთან ურთიერთობის დამყარება; მეხუთე მუხლის მიხედვით ქართული და რუსული მხარე გაცვლიდნენ წარმომადგენლებს მეფის კარზე; მნიშვნელოვანია ხელშეკრულების მეექვსე მუხლი, რომლის თანახმად, რუსეთის იმპერატორი არ უნდა ჩარეულიყო საქართველოს საშინაო საქმეებში, *მეფე ერეკლე* და მისი შთამომავლები დარჩებოდნენ სამეფოს ტახტზე და საქართველოს მტერი რუსეთის მტერი იქნებოდა; მეშვიდე მუხლში *ერეკლე მეორე* ვალდებულებას კისრულობდა, საჭიროების შემთხვევაში დახმარებოდა რუსეთს თავისი ჯარით; მერვე და მეცხრე მუხლებით ქართლის კათალიკოსი რუსეთის სინოდის წევრი ხდებოდა და ქართველ თავადაზნაურებს რუსეთის იმპერატორის კარზე რუსი თავადაზნაურების თანაბარი პრივილეგიები ენიჭებოდათ; მეათე მუხლი ეხებოდა ქართველ თავადაზნაურთა თავისუფალი მიმოსვლის საკითხს რუსეთში, იქ გადასახლების უფლებას, ტყვეთა გამოსყიდვისა და საქართველოში დასახლების საკითხებს; მეთერთმეტე მუხლი აწესებდა შეღავათებს ქართველი და რუსი ვაჭრებისათვის ორივე ქვეყანაში; მეთორმეტე მუხლი ეხებოდა ხელშეკრულების ვადის საკითხს, რომლის მიხედვით, ხელშეკრულება იღებოდა სამიდღემშიოდ და ცვლილების განხორციელება დასაშვებ იყო მხოლოდ მხარეთა შეთანხმებით; მეცამეტე მუხლის მიხედვით, ხელშეკრულება ძალაში შედიოდა ხელმოწერიდან ექვს თვეში.⁶

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გეორგიევსკის ტრაქტატი ძირითადად ერთად შეიცავდა ოთხ სეპარატულ მუხლსაც. პირველი მუხლის თანახმად, რუსეთის იმპერატორი ურჩევდა *ერეკლე მეორეს*, ქვეყნის უსაფრთხოების მიზნებისათვის კარგი ურთიერთობა ჰქონოდა იმერეთის მეფესთან და მომრიგებლის როლში საკუთარ თავს სთავაზობდა; მეორე მუხლის მიხედვით, რუსეთის იმპერატორი ვალდებულებას იღებდა, საქართველოში ჰყოლოდა ორი სრული რუსული ბატალიონი ოთხი ზარბაზნით; მესამე მუხლით განსაზღვრული იყო, რომ ომის დროს მოქმედებების განხორციელებისას კავკასიის ხაზის უფროსს *ერეკლე მეორესთან* შეთანხმებულად უნდა ემოქმედა; საბოლოო, მეოთხე მუხლი კი ავალდებულებდა რუსეთის მხარეს, ომის დროს იარაღით დაეცვა საქართველო.⁷

მუხლობრივი შემადგენლობის გაცნობის შემდეგ, კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით *ერეკლე მეორის* ოპტიმიზმის საფუძვლიანობაში, რომ მსოფლიოს ერთ-ერთ უძლიერეს, ერთმორწმუნე სახელმწიფოსთან დადებული ხელშეკრულება, რიგ სხვა სიკეთესთან ერთად, მშვიდობას მოუტანდა მრავალტანჯულ ქვეყანას, მის მოსახლეობას⁸ და სამეფო ტახტს შეუნარჩუნებდა მეფის მემკვიდრეებს. ამ ყველაფერზე პირდაპირ იყო ხაზგასმით ხელშეკრულებაში: რუსეთის იმპერატორი არ უნდა ჩარეულიყო ქვეყნის საშინაო საქმეებში და *ერეკლე მეორეს* შთამომავლებს სამეფო ტახტი მემკვიდრეობით უნდა გადასცემოდათ.⁹

საგულისხმოა, რომ აზრთა სხვადასხვაობა რუსეთსა და საქართველოს შორის 1783 წელს დადებულ სამოკავშირეო ხელშეკრულებასთან, მის სამართლებრივ ბუნებასთან დაკავშირებით

⁶ გურული ვ., *ვარდოსანიძე ს.*, გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბ., 1983, 20-21.

⁷ იქვე, 21.

⁸ იქვე, 20-21. იხ. ძირითადი მუხლებიდან მე-2 და სეპარატული მუხლებიდან მე-2 და მე-4.

⁹ იქვე, 20, იხ. ძირითადი მუხლებიდან მე-3 და მე-6.

დღემდე გრძელდება. ასე მაგალითად, მეცნიერთა ერთ ნაწილს მიაჩნია, რომ დასახელებული სამართლებრივი დოკუმენტი არ ემყარებოდა მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპს და ხელშეკრულების მეშვეობით რუსეთმა „პროტექტორატი“ დაამყარა საქართველოზე.¹⁰ მეორე ნაწილი კი, გეორგიევსკის ხელშეკრულებას განიხილავდა და დღემდე განიხილავს, როგორც „პროტექტორატისა და ვასალიტეტის აქტს“.¹¹ გეორგიევსკის ტრაქტატიდან გამომდინარე, ქართული სახელმწიფოს სამართლებრივ სტატუსთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პროფ. ვ. წერეთელს. მას მიაჩნდა, რომ სამოკავშირეო ხელშეკრულების ძალით საქართველო ნახევრად დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ უნდა დარჩენილიყო, რომელსაც შიდა მმართველობაში სრული თავისუფლება ექნებოდა.¹² რაც შეეხება აკად. ივანე ჯავახიშვილს, ის 1783 წლის ტრაქტატს აფასებდა, როგორც „მეგობრულ ხელშეკრულებას კავშირისა და მფარველობის შესახებ“, რომლის მიხედვით ქართლ-კახეთის სამეფო ხდებოდა „სუვერენული, მაგრამ დამოკიდებული“.¹³

საკითხი, რომელზეც დისკუსიაში მონაწილე ყველა მხარე თანხმდება, არის ის, რომ იმ ტიპის ხელშეკრულებები, როგორც გეორგიევსკის ტრაქტატია, უცხო არ იყო ფეოდალური ეპოქის საერთაშორისო სამართლისათვის. სუსტი სახელმწიფოები, როგორც წესი, ხშირად, ამ გზით ექცეოდნენ ძლიერი სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ¹⁴ და იმავდროულად რჩებოდნენ საკუთარი ინტერესების ერთგულნი. ჩვენ შემთხვევაში მეფის რუსეთმა საქართველოს დამორჩილებით, მნიშვნელოვნად გაიმყარა საკუთარი პოზიციები რეგიონში. რასაკვირველია, რუსეთის იმპერიას იმავს გაკეთება ღიად, სამხედრო ძალის გამოყენებითაც შეეძლო, მაგრამ, როგორც მართებულად შენიშნავდა პროფ. ივ. სურგულაძე, რეალური მიზანი ცარიზმმა მოხერხებულად შენიღბა რელიგიური ერთობით, კეთილშობილური მისიით დახმარებოდა ერთმორწმუნე ხალხს. სწორედ ამაში მდგომარეობდა რუსული დიპლომატიის ნარმატება: „საქმე ძალადობის, შესაბამისად მსხვერპლის გარეშე მოგვარებულიყო“.¹⁵ საბოლოოდ კი, როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი წერდა, მეფის რუსეთმა შეძლო „უომრად გადაეღახა კავკასიონის მთაგრეხილი და მის სამხრეთით უაღრესად ხელსაყრელი პლაცდარმი მიეღო“.¹⁶

სხვა საკითხია, რამდენად ეწერა ასრულება ქართული მხარის იმედებს: თავი დაეღწია მუსლიმანური სახელმწიფოების აგრესიისგან, დაებრუნებინა დაკარგული ტერიტორიები და აღედგინა ერთიანი ქართული სახელმწიფო.¹⁷ სამწუხაროდ, როგორც დრომ გვიჩვენა, იმპერიის რეალური ზრახვები შორს იყო მის მიერ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებისგან. მოლოდინი, რომელიც ქართულ მხარეს გააჩნდა, არ გამართლდა. პირიქით,

¹⁰ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 691-693.

¹¹ იქვე, 196. ასევე, *სურგულაძე ი. ი., История Государства и Права Грузии*, Тб., 1968, 116-118.

¹² *სიღამონიძე უ.*, საქართველოში ბურჟუაზიულ — დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, თბ., 1970, 219.

¹³ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 692. ასევე, *ჯავახიშვილი ი.*, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბ., 1919, 25-32.

¹⁴ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 692-693.

¹⁵ *სურგულაძე ი. ი., История Государства и Права Грузии*, Тб., 1968, 114.

¹⁶ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, თბ., 1973, 693.

¹⁷ *მეტრეველი ვ.*, ქართული სამართლის ისტორია, თბ., 2004, 196.

ქვეყნის მდგომარეობა საერთაშორისო ასპარეზზე კიდევ უფრო გართულდა. დახმარება კი, რომელსაც რუსეთის იმპერია *ერეკლე მეფეს* ჰპირდებოდა, არცერთხელ, თვით მონარქის სიცოცხლეშიც კი ყოფილა დროული.¹⁸

პირიქით, 1787 წელს, როდესაც სწორედ რუსეთთან დადებული სამოკავშირეო ხელშეკრულების გამო *ერეკლე მეორეს* უკიდურესად დაეძაბა ვითარება მეზობელ მუსლიმანურ პოლიტიკურ ერთეულებთან, რუსის ჯარმა ქართული მხარის არაერთგზის თხოვნის მიუხედავად, სამეფოს ტერიტორია საერთოდ დატოვა. რითაც, ცხადია, უხეშად დაარღვია სამოკავშირეო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა: ომის დროს იარაღით დაეცვა საკუთარი მოკავშირე. ქვეყნისთვის, შეიძლება ითქვას, საბედისწერო აღმოჩნდა რუსული მხარის მორიგი ლალატი 1795 წელს ალა მაჰმად ხანის შემოსევის დროს. მაშინ როდესაც რუსული ჯარი, მიუხედავად არაერთგზის თხოვნისა, დიდი დაგვიანებით, მხოლოდ მას შემდეგ შემოვიდა თბილისში, რაც ქვეყნის დედაქალაქი გადამწვარ და გაძარცვულ იქნა სპარსელების მიერ.

ერეკლე მეორეს გარდაცვალების შემდეგ, ასევე აშკარად და უხეშად იქნა დარღვეული 1783 წლის შეთანხმების კიდევ ერთი, ძალზე მნიშვნელოვანი პირობა: დასრულებულად გამოცხადდა ევროპაში უძველესი ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის მმართველობა.¹⁹ 1801 წლის 18 ივნისს გამოქვეყნებული მანიფესტის საფუძველზე, საქართველო (იგულისხმება ქართლ-კახეთი) „რუსეთის გუბერნიად მონათლა“ და სახელმწიფოს მართვის სადავეები პეტერბურგიდან მოვლინებული რუსი მოხელეების ხელში გადავიდა.²⁰ მოვლენების ასეთმა განვითარებამ, ბუნებრივია, ქართველების უკმაყოფილება გამოიწვია, რაც არაერთგზის, განსაკუთრებით რუსული მმართველობის შემოღების პირველ ხანებში შეიარაღებული დაპირისპირების მიზეზი გახდა.²¹

აღსანიშნავია, რომ დაპირისპირების მონაწილეებს შორის ვხედავთ, როგორც სამეფო ოჯახისა და უმაღლესი არისტოკრატის, თავადაზნაურობის, ისე შედარებით დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებს: მოქალაქეებს, ხელოსნებს, გლეხებს და სხვა. რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების სისწორეს, რომ ეს

¹⁸ მიუხედავად იმისა, რომ ქართული მხარე მოსალოდნელი საფრთხეების შესახებ ყოველთვის წინასწარ, თანაც არაერთგზის აცნობებდა რუსეთის სარდლობას.

¹⁹ აღნიშნულის გათვალისწინებით ძნელია, სამართლიანი ან კეთილმეზობლური ენოდოს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას სამეფო ტახტის ნაცვლად, დავით ბატონიშვილისთვის ყოველთვიური ანაზღაურების სახით — 500 მანეთის, დედოფალ დარეჯანისთვის — 300, ხოლო ბატონიშვილებისთვის 100-100 მანეთის დანიშნის შესახებ. რუსეთის იმპერატორისვე გადაწყვეტილებით განაწყენებულ და იმერეთში *სოლომონ მეორესთან* გადასულ ბატონიშვილებს მიწები საერთოდ ჩამოერთვათ და სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა. სრულად იხ. *Сургуладзе И. И., История Государства и Права Грузии, Тб., 1968, 114.*

²⁰ მოგვიანებით, იგივე ბედი გაიზიარეს ქვეყნის დანარჩენმა რეგიონებმა: იმერეთის სამეფო რუსეთის იმპერიამ 1810 წელს შეიერთა, გურია — 1826 წელს, სამეგრელო — 1857 წელს, სვანეთი — 1858 წელს და აფხაზეთი — 1864 წელს, *ჩხეთია შ.*, რუსული მმართველობის სისტემა საქართველოში (1840-1864 წ. წ.) საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, *აფაქიძე ა.* (რედ.), XII-ბ, თბ., 1944, 111.

²¹ მხედველობაში გვაქვს აჯანყებები: კახეთში — 1802 წელს, მთიულეთში — 1804 წელს, კიდევ ერთი 1812 წლის აჯანყება კახეთში, რომელიც მალე ქართლსაც მოედო და ოფიციალური ანგარიშის მიხედვით, რუსეთის ხელსუფლებას მისი ჩახშობა 1146 ჯარისკაცის სიცოცხლედ დაუჯდა, იმერეთის — 1810, 1819-1820 წლების აჯანყებები და სხვა. *Сургуладзе И. И., История Государства и Права Грузии, Тб., 1968, 211.*

გამოსვლები, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ თავისი პოლიტიკური, ეროვნულ-გამანთავისუფლებელი ხასიათის გათვალისწინებითაა საყურადღებო.²²

ისევე, როგორც მართებული უნდა იყოს შეფასება, რომლის თანახმად, სწორედ მოვლენების ასეთმა განვითარებამ მისცა ბიძგი XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში პოლიტიკური და სამართლებრივი აზრის გააქტიურებას. რაც ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა, ვინაიდან, სწორედ, ქართველ წარჩინებულთა, საზოგადო მოღვაწეთა შეხედულებები ქვეყნის მიერ არა მარტო დამოუკიდებლობის მოპოვების, არამედ მისი სამომავლო, პოლიტიკური მოწყობის საკითხებსაც ეხებოდა. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა XIX საუკუნეში რუსული მმართველობის წინააღმდეგ მიმართული ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური და კარგად ორგანიზებული 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა ნააზრევი. მათი სამომავლო ხედვა, რომელიც, პირობითად, სამ ძირითად მიმართულებად შეიძლება დაიყოს: გეორგიევსკის ტრაქტატამდე არსებული ფეოდალური მონარქიის აღდგენა, კონსტიტუციური მონარქიის შემოღება და ბოლოს, ყველაზე გაბედული და პროგრესული შეხედულება, რომლის თანახმად, საქართველოში მმართველობის რესპუბლიკური მოდელი უნდა დამკვიდრებულიყო.

ამჯერად ჩვენთვის ყველაზე საინტერესო სწორედ ეს ბოლო შეხედულებაა, რომლის მომხრეთა შორის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენლად, სამართლიანად არის მიჩნეული დიდი ქართველი განმანათლებელი და თავდადებული მამულიშვილი – *სოლომონ დოდაშვილი*.

3. ავტონომიისათვის ბრძოლის იდეა XIX-XX საუკუნეების საქართველოში

3.1. ავტონომიისათვის ბრძოლის იდეის მემკვიდრეობითობა – გზა *სოლომონ დოდაშვილიდან* *ჟენევის კონფერენციამდე*

მიუხედავად იმისა, რომ 1832 წლის შეთქმულება წარუმატებელი გამოდგა და მეფის რუსეთი მის მონაწილეებს სასტიკად გაუსწორდა,²³ პირველად სწორედ მაშინ გაისმა ცნობილი ქართველი მოაზროვნისა და საზოგადო მოღვაწის – *სოლომონ დოდაშვილის* (1805-1836 წწ.) მოწოდება: არსებული რეალობის გათვალისწინებით, ერის საუკეთესო შვილებს თავი დაენებე-

²² ჩხეტია შ., რუსული მმართველობის სისტემა საქართველოში (1840-1864 წწ.), საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, *აფაქიძე ა.* (რედ.), XII-B, თბ., 1944, 113.

²³ სულ 145 პირი იქნა დაპატიმრებული. გასამართლების შემდეგ ისინი სხვადასხვა ვადით რუსეთის შორეულ გუბერნიებში გადაასახლეს. მათ შორის იყო *სოლომონ დოდაშვილიც*, რომელსაც სასამართლომ ვიატკაში მიუსაჯა სამუდამო გადასახლება. ის საგუბერნიო სამმართველოში გაამწესეს გადამწერად. თუმცა მომეტებული შრომისა და ავლანობის ყაზარმებში 18 თვიანი პატიმრობის შემდეგ, ისედაც დასუსტებულმა მისმა ორგანიზმმა ჩრდილოეთის მკაცრ პირობებს ვეღარ გაუძლო და 1836 წელს ქლეჩით დაავადებული 31 წლის ასაკში გარდაიცვალა. სამწუხაროდ, მისი მძიმე ხვედრი გაიზიარეს მისი ოჯახის წევრებმაც. მცირეწლოვანი ქალიშვილი – ანა, ვიატკაშივე გარდაცვლილა, ვაჟი – *კონსტანტინე*, მამის გარდაცვალების შემდეგ უკან დაბრუნებისას გზაში დაღუპულა, 1838 წელს გარდაიცვალა მისი მეუღლე – *ელენე კობიაშვილიც*. ისე რომ, *დოდაშვილების* 5 წევრიანი ოჯახიდან ერთი ვაჟი – *ივანე*, გადარჩა ცოცხალი. მხოლოდ გარდაცვალებიდან საუკუნე ნახევრის შემდეგ, 1994 წელს თავდადებული მამულიშვილის – *სოლომონ დოდაშვილის* ნეშტი მადლიერმა შთამომავლობამ საქართველოში გადმოასვენა და მთაწმინდის მიწას მიაბარა.

ბინათ მონარქიის აღდგენაზე ფუჭი ოცნებისთვის და საკუთარი ძალისხმევა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ეროვნული ავტონომიის მისაღწევად მიემართათ.

მონოდებასთან ერთად, *სოლომონ დოდაშვილმა*, XIX საუკუნის პირველ ნახევარში შექმნილი რეალობის გათვალისწინებით, რესპუბლიკური საქართველოს შესახებ საკუთარი ხედვაც შემოგვთავაზა. როგორც ამ დიდი მოაზროვნის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლევარი, პროფ. ჯ. ფუტყარაია შენიშნავს, დოდაშვილისეული მოდელის მიხედვით, საქართველო რუსეთის შემადგენლობაში უნდა დარჩენილიყო, თუმცა მინიჭებოდა ავტონომიური ერთეული-სათვის დამახასიათებელი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი უფლებები. წინგადადგმულ ნაბიჯად უნდა შეფასდეს ის ფაქტიც, რომ *სოლომონ დოდაშვილის* ავტონომიურ რესპუბლიკაში აღარ იყო ადგილი მონარქიული მმართველობისთვის, ქვეყანას სამუდამოდ უნდა ეთქვა უარი მეფის ინსტიტუტისათვის. მართალია, პროექტის ავტორს შესაძლებლად მიაჩნდა რესპუბლიკურ საქართველოში ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის რომელიმე წარმომადგენელს მაღალი თანამდებობა დაეკავებინა, მონაწილეობა მიეღო ქვეყნის სამოქალაქო მმართველობაში, მის აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, მაგრამ „საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლება ხალხს უნდა დარჩენოდა“.²⁴

ძალიან მოკლედ, ასეთი იყო ქართული პოლიტიკური აზრის ისტორიაში მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის მოთხოვნის შემცველი პირველი გამოცდა, რომელიც გზამკვლევად იქცა არა მარტო *სოლომონ დოდაშვილის* თანამედროვეებისთვის, არამედ XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ მეოთხედში ეროვნულ მოძრაობაში მოსული თაობებისთვისაც.²⁵

აღნიშნულის ერთ-ერთ კონკრეტულ გამოვლინებად მიგვაჩნია XX საუკუნის დასაწყისში, კერძოდ 1904 წელს 1-ლიდან 7 აპრილის ჩათვლით, ჟენევაში ჩატარებული ქართველ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენცია. მას თავდაპირველად საზღვარგარეთ მოღვაწე 26, საბოლოოდ კი 21 დელეგატი ესწრებოდა²⁶ და განსახილველ საკითხებს შორის, ერთ-ერთი უმთავრესი სწორედ ქართული სახელმწიფოს სამომავლო მოწყობა იყო. მართალია, 1905 წელს პარიზში წიგნად გამოცემული კონფერენციის ოქმებში, რომელიც ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის გიორგი დეკანოზიშვილის დიდი ძალისხმევით შედგენად გამოიცა,²⁷ დელეგატები: „ადვილად გასაგებ მიზეზისა გამო“,²⁸ ნამდვილ გვარ-სახელების ნაცვლად მხოლოდ ფსევდო-

²⁴ ფუტყარაია ჯ., *სოლომონ დოდაშვილის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებები*, თბ., 1997, 85.

²⁵ იქვე.

²⁶ *შველიძე დ.*, *პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში – ფედერალისტები*, თბ., 1993, 127.

²⁷ იქვე, 126.

²⁸ „ადვილად გასაგებ მიზეზში“ ოქმების გამომცემლები გულისხმობდნენ იმ ფაქტს, რომ დელეგატთა დიდ ნაწილზე რუსეთის იმპერიაში სამართალდამცავებს ძებნა ჰქონდათ გამოცხადებული. რაც შეეხება ფსევდონიმებს, მათი ჩამონათვალი ასე გამოიყურება: თავჯდომარე – *ქართლელი (გიორგი დეკანოზიშვილი)*, მდივნები: *თერგელი (მიხაკო წერეთელი)* და *ცანგალა*, დელეგატები: *დევიანი (ნოე ჟორდანია)*, *მთიელი*, *ეფრემიძე*, *მანაველი (ვარლამ ჩერქეზიშვილი)*, *ვერმიცანიძე (ალექსანდრე გაბუნია)*, *ორგვიანი (კომანდო გოგელია)*, *გორგელაძე*, *ქ. ანვლი*, *საბუელი (არჩილ ჯორჯაძე)*, *მორბელაძე*, *ლიახველი*, *ცხარაჯულაძე*, *რაშაძე*, *ფალიანი*, *საბა*, *ნეიძე*, *ტეზრელი* და სხვა. იხ. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 257; ასევე, *შველიძე დ.*, *პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში – ფედერალისტები*, თბ., 1993, 127-129.

ნიმებით არიან მოხსენიებულნი, მაგრამ მათი პარტიული კუთვნილების დადგენა არ გაგვიჩვენებია. ისინი იმ დროისთვის საქართველოში ყველაზე აქტიური პოლიტიკური პარტიების პოზიციებს გამოხატავდნენ. ეს იყო: 1903-1905 წლებში პარიზში, ქართულ ენაზე გამომავალი გაზეთის – „საქართველოს“ რედაქციის გარშემო გაერთიანებული სოციალ-ფედერალისტთა ჯგუფი, ვარლამ ჩერქეზიშვილის თანამებრძოლი ქართველი ანარქისტები, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის, ნოე ჟორდანიას გარშემო გაერთიანებული მენშევიკური ფრთის წარმომადგენლები და ქართველი სოციალისტ-რევოლუციონერები.²⁹

კონფერენციის ორგანიზატორები მიზნად ისახავდნენ, გაერკვიათ: „1. რას ფიქრობდნენ ქართული რევოლუციური ფრაქციები ეროვნულ საკითხზე; 2. შესაძლებელია თუ არა მათი გაერთიანება ეროვნულ ნიადაგზე, კერძოდ კი, საქართველოს ავტონომიის დროშის ქვეშ.“³⁰ შესაბამისად, მათი უმთავრესი ამოცანა იყო, როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსებისთვის შესაძლებლობა მიეცათ, „ოხრანკის“ აგენტებისა და რუსული ცენზურისგან შორს, თავისუფალ გარემოში ემსჯელათ ქვეყნის მომავალზე, წარმოეჩინათ საკუთარი ხედვა ისეთ მნიშვნელოვან და აქტუალურ თემებზე როგორც იყო: საქართველოს დამოუკიდებლობა, სახელმწიფოს ავტონომიური და ფედერალური მოწყობის შუქ-ჩრდილები, „გლეხთა კითხვა“, „მუშათა კითხვა“, სარევოლუციო ტაქტიკა, სხვადასხვა პარტიებთან დამოკიდებულების საკითხი და სხვა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, შეკრებილთათვის ერთ-ერთი უმთავრესი საქართველოს რუსეთის იმპერიისგან გათავისუფლების საკითხი გახლდათ. მით უფრო, რომ ამ მისწრაფებაში ქართველები მარტო არ ვიყავით. „ყოველი ერი რუსეთის იმპერიისა – განაცხადა კონფერენციის თავმჯდომარედ არჩეულმა დელეგატმა ფსევდონიმით „ქართლელმა“ – რუსეთის დამთრგუნველ მმართველობას ებრძვის თავისუფლების მოსაპოვებლად. ებრძვის რუსის ხალხს, ებრძვიან პოლონელებს, ებრძვიან ფინლანდიელებს, სომხებს და მათ შორის ვებრძვიან ქართველებს.“³¹ იმავდროულად, თავმჯდომარემ იმედი გამოთქვა, რომ მიუხედავად პარტიული კუთვნილებისა კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად ჩამოსული დელეგატები შეძლებდნენ კონკრეტულ საკითხებზე „ძმური, მეგობრული კამათის შემდეგ“ პოზიციების შეჯერებას და ქვეყნისთვის სასარგებლო გადაწყვეტილებების მიღებას.

სამწუხაროდ, მისი მოლოდინი არ გამართლდა და პირველი, ვინც ანარქისტებთან და სოციალ ფედერალისტებთან საერთო გადაწყვეტილების მიღებაზე უარი განაცხადა სოციალ დემოკრატიის ლიდერი ნოე ჟორდანი (დევიანი) იყო. მისთვის და მისი თანაპარტიელებისთვის

²⁹ კონფერენციის მუშაობაში გლეხთა ინტერესების დამცველი, ქართველი ხალხოსნების მემკვიდრეების სოციალისტ-რევოლუციონერთა მონაწილეობაზე პირდაპირაა მითითებული სახელმძღვანელოში — „ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა“, პარიზი, 1905, 38. აღსანიშნავია, რომ ამ პარტიის წევრები იმთავითვე მკვეთრად ემიჯნებოდნენ, როგორც სოციალ-დემოკრატებს: „რომელთაც ცენტრალურის უფლებით შემოსილი სახელმწიფო გაუხდიათ იდეალად“; ისე ანარქისტებს, „რომელნიც უარსა ჰყოფენ ყოველგვარ მთავრობას“, რაც საქართველოსთვის მათ ნაადრევად მიაჩნდათ. შესაბამისად, ისინი ამჯობინებდნენ „სახელმწიფოს მთავრობითურთ“, მაგრამ „მთავრობა უნდა ყოფილიყო დეცენტრალური“. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 43.

³⁰ შველიძე დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში — ფედერალისტები, თბ., 1993, 127.

³¹ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 11.

კონფერენციის ორგანიზატორთა ხედვა მიუღებელი აღმოჩნდა, რის გამოც მათ ღონისძიება მეორე დღესვე დატოვეს. წასვლის მიზეზი კი, თავად ჯგუფის ლიდერმა ასე განმარტა: „... რომ გვცოდნოდა საერთო რეზოლუციების გამოტანას გადასწყვეტდნენ, ჩვენ არ მოვიდოდით, რადგანაც ჩვენ არ შეგვიძლია საერთო რეზოლუციები გამოვიტანოთ „საქართველო“-ელებთან და ანარქისტებთან ერთად. თქვენ კი საერთო რეზოლუციები გნებავსთ. ამიტომ ჩვენ მივდივართ“.³²

სოციალ-დემოკრატთა ვინრო პარტიული ხედვით გაოცებულმა ვარლამ ჩერქეზიშვილმა, რომელიც შეხვედრაში მანაველის ფსევდონიმით მონაწილეობდა, საკუთარი დამოკიდებულება ნ. ჟორდანიასა და მისი მომხრეებისადმი ასე გამოხატა: „რად წარმოვიდგენიათ, რომ ამ კრებაზედ მტრები ხვდებიან ერთმანეთს! მე მეგონა, რომ ჩვენ აქ მოვედით, როგორც ქართველი მეგობრები, ჩვენთა ქართულ საქმეთა გამოსარკვევად... მე აქ მოვედი არა როგორც სოციალისტი, არამედ როგორც ქართველი“.³³

სოციალისტური იდეალებისადმი ერთგულებით გამორჩეული ვარლამ ჩერქეზიშვილისგან საკითხისადმი ასეთი მიდგომა, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოში არსებული მდგომარეობით იყო განპირობებული. რაც მისივე შეფასებით საგანგამო გახლდათ: „მე მგონის – განაცხადა მან – თუ აწინდელ რუსეთის პოლიტიკამ საქართველოში ოცი წელიწადი კიდევ გასტანა, თუ ამასთანავე რუსეთმა იხმარა ყველა საშუალებანი, რომელნიც მას ხელში აქვს, ქართველ ხალხს მთლად გამოეცლება ის ნიადაგი, რომელზედაც მისი მომავალი უნდა აშენდეს. ნუ დავივინყებთ, რომ ჩვენ ერთი მუჭა ხალხი ვართ, კულტურულად მოუმზადებელი იმ ეკონომიურ და პოლიტიკურ ბრძოლისათვის, რომლითაც რუსეთმა ჩვენზე გამოილაშქრა, და რომლის დასაგვირგვინებლად იგი არავითარ საშუალების წინ არ დაიხევს“.³⁴

შეიძლება ითქვას, რომ სოციალ-დემოკრატების წასვლის შემდეგ კონფერენციამ სწორედ ამ სულისკვეთებით გააგრძელა მუშაობა და ბევრ საკითხზე ხანგრძლივი, საქმიანი დისკუსიის შემდეგ სწორი გადაწყვეტილებებიც მიიღო. უპირველესად, ეს ეხებოდა შექმნილი რთული მდგომარეობიდან ქვეყნისთვის გამოსავლის პოვნას.

³² იქვე, 36.

³³ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 29, 37. აღსანიშნავია, რომ სოციალ-დემოკრატებთან დაკავშირებით კონფერენციამ ცალკე რეზოლუცია მიიღო, რომელშიც მწუხარებას აცხადებს ქართველთა შორის ისეთი ფრაქციის არსებობის გამო: „რომელმაც ქართველ სარევოლუციო ჯგუფთა პირველ თავისუფალ კონფერენციაზედ არ მოისურვა სხვებთან ერთად გულწრფელი მონაწილეობა მიეღო ქართველ ხალხის საჭირობოროტო კითხვათა გამორკვევის საქმეში“. ასევე, ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 75-76.

³⁴ იქვე, 20-21. ვითარებას ის გარემოებაც ართულებდა, რომ გარეშე მტერთან ერთად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის არანაკლები ზიანი მოჰქონდათ უპროგრამო, ე. წ. „უკბილო“ პატრიოტებს და სოციალ დემოკრატებს. განსაკუთრებით გააქტიურდნენ ეს უკანასკნელნი, როგორც ბოლშევიკური, ისე მენშევიკური ფრთის სახით. აყოლილი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მონაწილეებს: კლასობრივი ბრძოლის, მუშათა მოძრაობის კონსოლიდაციისა და ერთიანი პროლეტარული სახელმწიფოს შექმნის შესახებ, ისინი უგულბელებოდნენ ეროვნული საკითხის მნიშვნელობას, სახელმწიფოს ფედერალური მოწყობის პრინციპს, ცენტრალიზმს ამჯობინებდნენ. ასევე, ოქმები ქართველ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 48-50, 54.

3.2. სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენელთა ხედვა ავტონომიის მოსაპოვებლად გასატარებელი ღონისძიებების შესახებ

მიუხედავად იმისა, რომ ყველა თანხმდებოდა ქვეყნის უმძიმესი მდგომარეობიდან გამო-საყვანად ქმედითი ზომების მიღების აუცილებლობაზე, საერთო პოზიციის შესამუშავებლად მაინც დიდი მსჯელობა გაიმართა. იმთავითვე ვიტყვით, რომ ჯერ კიდევ კახეთის 1802 წლის აჯანყების დღეებში გაჩენილ მონოდებას: „რუსები უნდა გავრეკოთ“ – ყველა იზიარებდა. ისევე, როგორც დამსწრეთა დიდი უმრავლესობა თანხმდებოდა, რომ ამ მიზნის მიღწევა დამოუკიდებლად, რუსეთის იმპერიის მიერ დამონებულ სხვა ხალხებთან კავშირის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. „მარტო ქართველების გამოსვლა თვით-მპყრობელობის წინააღმდეგ საბრძოლველად – აღნიშნავდნენ საკუთარ მოხსენებაში სოციალისტ-რევოლუციონერები – ჩვენ უსარგებლოდ და სახიფათოდ მიგვაჩნია“. ამ შემთხვევაში რუსეთის მთავრობა „ქარ-თველების მოძრაობას ეროვნულს ხასიათს მისცემდა და მაშინ იმისათვის ადვილი იქნებოდა მთლად განადგურება ჩვენი ერისა. ამის გამო ჩვენ საჭიროდ ვთვლით ვიმოქმედოთ რუსეთის პარტიებთან ერთად, საერთო მტრის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ“.³⁵

ავტონომიისთვის რუსეთის შემადგენლობაში იძულებით მოქცეულ ერებთან ერთად ბრძოლის აუცილებლობას დაუჭირა მხარი დელეგატმა *ვერმიცანიძემაც*.³⁶ მისი ხედვით, ასეთ

³⁵ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 43.

³⁶ აღსანიშნავია, რომ კონფერენციის მონაწილეებს შორის საინტერესო დისკუსია გაიმართა მიზნის მიღ-წევის საშუალებებთან დაკავშირებით. თანხმდებოდნენ რა, საჭიროების შემთხვევაში ქვეყნისთვის ავტო-ნომიის მოსაპოვებლად, ზოგიერთი განსაკუთრებით საძულველი „მოხელის, მექარხნისა თუ მემამულის“ წინააღმდეგ ტერორისტული აქტების განხორციელების შესაძლებლობაზე, იმავდროულად გამოდნენ ასეთი აქტების შესასრულებლად კონკრეტული პირების გამოყოფის პოლიტიკას. ასე მაგ., როგორც დელეგატმა *თერგელმა* საკუთარ გამოსვლაში აღნიშნა: „არა მგონია, რომ შესაძლებელი იყოს დაარსდეს „აღმასრულებელი კომიტეტი“ ტერორისტულ მოქმედების აღსრულებისათვის. ტერორი ინდივიდუალური აქტია. რევოლუციონერს შეუძლია მხოლოდ თანაუგრძნოს ამ ტერორისტს, რომლის პირადი საქმე იყო ესა თუ ის აზრი განხორციელებინა.“, იხ. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენცი-ისა, პარიზი, 1905, 208. მსგავსი იყო დელეგატ *ვერმიცანიძის* შეხედულება: „ტერორი – განაცხადა მან, ეს პირადი საქმეა, რომლის გამოც არ შეუძლიან არც ერთ რევოლუციონერს; ხოლო ორგანიზაცია ტერორისა, ბრძანებით მისი გამართვა, – ეს რევოლუციონერის საქმე არ არისო.“, იხ. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 209. ტერორისტული აქტების განსა-ხორციელებლად სპეციალური პირების გამოყოფის ან საამისოდ სპეციალური ორგანოების შექმნის წი-ნააღმდეგ გამოდიოდა *არჩილ ჯორჯაძეც*. მისი სიტყვებია: „არც ცენტრალური ორგანიზაციაა საჭირო ტერორისტულ მოქმედების მომზადებისათვის. მაგრამ თუ დღეს შებოჭილი ჩვენი ხალხი მოინდომებს იარაღის ხელში აღებას და განთავისუფლებას, ჩვენი მოვალეობაა მაშინ ვუთხრათ მას, რომ ეგ მისი წმი-და მოვალეობაა.“, ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 212. საინტერესო იყო განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით *გ. ჩერქეზიშვილის* პოზიცია, რომელიც იზი-არებდა რა გამომსვლელთა შეხედულებებს, მიაჩნდა, რომ: „ცალკე პირების დანიშვნა მკვლელობათა აღსასრულებლად საზიზღრობაა“, მეტიც ის ენთუზიაზმის მკვლეელია. ქართველი პოლიტიკოსის ღრმა რწმენით: „კი არ უნდა წააქეზო ესა თუ ის კაცი — ესა და ეს კაცი მოკალიო, არამედ, ავაღვლევეთ რა ხალხის სინდისს და გავავრცელებთ შეგნებას, ხალხი უნდა მივიდეს იმ დასკვნამდის, რომ მხოლოდ ძა-ლით შეიძლება მთავრობის დამხობა.“, იხ. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფე-რენციისა, პარიზი, 1905, 214-216. აქვე აღვინიშნავთ, რომ საფუძველი ქართველ პატრიოტთა მსგავსი და-მოკიდებულებისა ისეთი სამართლებრივი ინსტიტუტებისადმი, როგორც დანაშაული და სასჯელია, დე-ლეგატ *თერგელის* განცხადებით თავად ხელისუფლებაში, მის მიერ დამკვიდრებულ ცხოვრების წესში

ბრძოლაში ქართველებს მოკავშირენიც საკმარისად გვყავდა. „ყველა ერი – განაცხადა მან – რომელიც მოთავსებულია რუსეთის საზღვრებში, მომხრე არის ნაციონალურ ავტონომიისა, ...ხოლო ჩვენ უნდა ვეცადოთ სარევიოლუციო ძალით სხვებთან ერთად დავამხოთ აბსოლუტიზმი; მის შემდეგ კი ყველა ერმა უნდა მოიპოვოს ავტონომია და ამ ავტონომიათა შეკავშირება უნდა იყოს ფედერატიული“.³⁷

ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ კონფერენციაზე წარმოდგენილი პოლიტიკური პარტიების ლიდერები ცდილობდნენ, თავისუფლება და დამოუკიდებლობა დიპლომატიური გზებით დაებრუნებინათ და ამის საუკეთესო საშუალებად 1783 წელს რუსეთსა და საქართველოს შორის დადებული გეორგევსკის ტრაქტატი მიაჩნდათ. ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური პარტიების უმრავლესობა არ იზიარებდა მოსაზრებას იმასთან დაკავშირებით, რომ ტრაქტატმა ძალა დაკარგა. პირიქით, ისინი საქართველოს პოლიტიკური-ტერიტორიული ავტონომიის აღდგენის იდეას სწორედ ტრაქტატს უკავშირებდნენ – „ჩვენი დროშა გახლავს – საქართველოს ხელშეკრულება რუსეთთან. ამ დროშაზე წერია: საქართველო ტერიტორიული ავტონომია“.³⁸

ამ საკითხის მიმართ საინტერესოდ მსჯელობს გ. გვაზავა, რომელიც ისტორიულად და იურიდიულად ასაბუთებს საქართველოს უფლებას აღიდგინოს წართმეული დამოუკიდებლობა. გ. გვაზავა განმარტავს, რომ XVIII საუკუნეში საქართველო პოლიტიკურად გაერთიანდა და ამ სტატუსით შევიდა რუსეთის პროტექტორატში. რუსეთმა კი იკისრა ვალდებულება, საქართველოსთვის დაკარგული ტერიტორიები დაებრუნებინა. შესაბამისად, საქართველოს თავისუფლება და ტერიტორიის ერთიანობა 1783 წლის სამოკავშირეო ხელშეკრულებით იყო განსაზღვრული.³⁹

გ. გვაზავა ეხება საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხს და მის მნიშვნელოვნებას. იგი აღნიშნავს, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა არ წარმოადგენდა მხოლოდ ქართული მხარის საშინაო საკითხს, არამედ ეს იყო საერთაშორისო საკითხი.⁴⁰ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთ-ერთ ინგლისურ გაზეთში დაფიქსირებული მოსაზრება, რომელშიც მითითებულია, რომ: „საქართველოს მიერ საჩივრის წარდგენის საფუძველს ქმნიდა 1783 წლის ხელშეკრულება და 1801 წელს საქართველოს უკანასკნელი მეფის მიერ უარის თქმა სამეფო ხელისუფლებაზე; ორივე შემთხვევაში რუსეთი დაეთანხმა, რომ პატივს სცემდა საქართველოს ადგილობრივ ავტონომიას, ქართულ ენასა და ქართულ ეკლესიას. თუმცა ეს პირობები აღარ იქნა დაცული.“⁴¹ ასევე, სტატიაში განმარტებულია, რომ ქართველი ანარქისტის ვარლამ ჩერქეზიშვილის მცდელობას წარმოადგენდა, შეეტყობინებინა ევროპისათვის, რომ საქართველო არ იყო დაპყრობილი, უუფლებო ქვეყანა. იგი იძულებით იქნა დამორჩილებული რუსული მმართველობის მიერ, თუმცა გააჩნდა და შესაბამისად, კვლავ

უნდა ვეძებოთ. კანონებში რომლის მიხედვით: „ისჯება ის, ვინც უნდა დასაჯოს და სჯის ის, ვინც თავად უნდა დაისაჯოს!“, ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 143.

³⁷ იქვე, 178.

³⁸ ჩხიკვიშვილი გ., საქართველოს ეროვნულ დემოკრატიული პარტია ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, თბ., 1992, 6-7; ასევე, გვაზავა გ., ჩვენი დროშა, გაზ. „საქართველო“, № 51, 1917, 3-4.

³⁹ სიღამონიძე უ., საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, თბ., 1970, 214-215.

⁴⁰ იქვე, 215.

⁴¹ M. N., Recollections of W. Tcherkesoff, Freedom, December, 1925, 48.

იყო ხელშეკრულების მხარე, რომელსაც ძლიერმა პარტნიორმა ჩამოართვა გათვალისწინებული უფლებები და ითხოვს დახმარებას უფლებების აღსადგენად.⁴²

გამომსვლელთა პოზიციის ისტორიული არგუმენტებით გამყარებას შეეცადა ვარლამ ჩერქეზიშვილი. „ბატონებო – მიმართა მან კონფერენციის მონაწილეებს – ნუ გავიწყდებათ, რომ ჩვენ რუსეთმა კი არ დაგვიპყრო, არამედ ჩვენ მას მორიგებით შევუერთდით. ჩვენ გვაქვს უფლება ველაპარაკოთ რუსეთის მთავრობას ისე, როგორც თავისუფალი სახელმწიფოები ველაპარაკებიან ერთმანეთს.“ იმპერიალისტების მიერ ქართველი ხალხის სამართლიანი მოთხოვნების გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში კი, საერთაშორისო სამართლის ნორმებზე დაყრდნობით ომი გამოვუცხადოთ რუსეთს. „აი ახლავე ჩვენ შეგვიძლია შევადგინოთ კომიტეტი ქართველთა დამოუკიდებელ მმართველობისა... ხედავთ, რა უფლებები გვაქვს? რად უნდა უარვყოთ ჩვენი უფლებანი?“

შეატყო რა გაკვირვება დელეგატებს, ვ. ჩერქეზიშვილი შეეცადა საკუთარი პოზიცია მათთვის თავადვე განემარტა: „თქვენ გიკვირსთ, რომ მე – ანარქისტი, მმართველობაზე ვლაპარაკობ. მაგრამ მითხარით, რატომ უნდა ავიღოთ ხელი უბრძოლველად ჩვენს უფლებებზე? ბრძოლით ამ უფლებათა დაცვისთვის ევროპელები თავის დღეში არ გაგვამტყუნებენ. იტყვიან რომ ჩვენ ვეომებით მას, ვინც ძალით შემოიჭრა ჩვენს ქვეყანაში. ადამიანები თავის უფლებებზე ხელს არ უნდა იღებდნენ. უნდა ახალი უფლებები შევიძინოთ არა თუ ძველიც დავთმოთ, დავანებოთ ვისმე. საჭირო არ არის რუსეთს ჩამოვეცალნეთ, მაგრამ ნება გვაქვს არსებულ უფლებათა ძალითაც კი მოვთხოვოთ მას ავტონომია“.⁴³

უნდა აღინიშნოს, რომ სამშობლოს ინტერესების სასარგებლოდ, ანარქიზმის პრინციპებიდან გადახვევის აქ მოტანილი მაგალითი ვ. ჩერქეზიშვილის ბიოგრაფიაში ერთადერთი არ ყოფილა. მსგავსი შემთხვევა განმეორდა მოგვიანებით, როდესაც ქართულ პოლიტიკურ წრეებში რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო დუმის არჩევნებში მონაწილეობის საკითხი იხილებოდა. როგორც სოციალ-ფედერალისტთა ერთ-ერთი ლიდერი და დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი განათლების მინისტრი გიორგი ლასხიშვილი (1866-1931 წწ.) თავის „მემუარებში“ იხსენებდა: „ყველა ჩვენთაგანისთვის გასაკვირად იმ პერიოდში სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობაზე უარის თქმის წინააღმდეგ გამოვიდა ვ. ჩერქეზიშვილი, რომლისგანაც ამგვარ პოზიციის დაჭერას არავინ მოელოდა და საკვირველიც იყო“. ეს იმიტომ, რომ ყველას კარგად ახსოვდა ვარლამ ჩერქეზიშვილის აზრი პარლამენტის შესახებ. ქართველი ანარქისტის განმარტებით, „პარლამენტისთანა უსინდისო დაწესებულება სხვა არ შეუქმნია ბურჟუაზიას“. ეს იყო: „დიდი სავაჭრო ბირჟა, სადაც ხალხს ჰყიდიან, სადაც თვალთმაქცობენ და ქვეყანას ატყუებენ“. მაგრამ მიუხედავად ამ ყველაფრისა, როგორც ბატონი გიორგი აღნიშნავდა, ვ. ჩერქეზიშვილმა საჯაროდ მოუწოდა ქართველ სოციალ-ფედერალისტებს უარი ეთქვათ არჩევნებისადმი ბოიკოტის იდეაზე. „თქვენ ხომ ჩემსავით არ უყურებთ პარლამენტს, – მიმართავდა უფროსი მეგობარი ახალგაზრდა თანამემამულეებს – თქვენ ხომ გწამთ მისი პოლიტიკური სიძლიერე და თქვენს ადგილზე რომ ვიყო, თქვენს აზრს რომ ვიზიარებდე, ბოიკოტის იდეა უაზრობად

⁴² M. N., Recollections of W. Tcherkesoff, Freedom, December, 1925, 49.

⁴³ სიდამონიძე უ., საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, თბ., 1970, 179.

მეჩვენებოდა. ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობას რომ ითვალისწინებ, ყოველგვარ საშუალებას უნდა მიჰმართო. უნდა გახვიდეთ საპარლამენტო ტრიბუნაზე და უნდა იყვიროთ საქართველოს ისტორიულ უფლებაზე. დეე ევროპამ და მთელმა ქვეყანამ გაიგოს, რომ ქართველ ერს ისტორიული უფლება აქვს თავისუფალ, დამოუკიდებელ არსებობისათვის. ხომ იცით, რომ ჩვენი ქვეყნიდან წარმომადგენლებად წასვლას ისევ თქვენი მონინაალმდეგენი – სოციალ დემოკრატები აპირებენ. ხოლო ისინი ჩვენი ერის ისტორიულ უფლებაზე იქ კრინტსაც არ დასძრავენ. არა თქვენს ადგილზე, რომ ვიყო, ბოიკოტის აზრი ერთი წუთითაც ვერ გამიტაცებდა“.⁴⁴

სამწუხაროდ, გამოცდილი პოლიტიკოსის წინასწარმეტყველება მოგვიანებით გამართლდა. 1912 წლის 3 დეკემბერს, როდესაც რუსეთის სათათბიროს სხდომაზე დეპუტატმა ქუთაისის გუბერნიიდან – ვარლამ გელოვანმა საქართველოსთვის ავტონომია მოითხოვა, პირველი მას თავს სწორედ, ქართველი სოციალ-დემოკრატები დეპუტატები დაესხნენ. კარლო ჩხეიძემ, აკაკი ჩხენკელმა და ევგენი გეგეჭკორმა თანამემამულეს ისიც კი დასწამეს, თითქოსდა ავტონომია მას და მის თანამოაზრეებს საქართველოში „შოვინიზმის ასაყვავებლად“ ჭირდებოდათ.⁴⁵ გასაკვირი არ არის, რომ ქართველების მხრიდან ასეთი მწვავე შეფასებების შემდეგ, რუსეთის სათათბიროს საქართველოს ავტონომიის საკითხზე აღარ უმსჯელია.

სოციალ-დემოკრატებისგან განსხვავებით, სწორედ თანამემამულეთა პოზიცია გახდა საკუთარ პოლიტიკურ მრწამსთან კომპრომისზე წასვლის მიზეზი კიდევ ერთი ქართველი ანარქისტისთვის კომანდო გოგელიასთვის (1878-1921 წ. წ.). „პირადად მე – განუცხადა მან კონფერენციის მონაწილეებს – არავითარ სახელმწიფო ფორმას საუკეთესოს არ ვეძახი. მე წინააღმდეგი ვარ სახელმწიფო ფორმისა... მაშ როგორ ავხსნათ ჩემი აქ ყოფნა? რუსეთში მე ბრძოლას არ გავწევ კონსტიტუციისათვის, ამაში მე მხოლოდ მონარქიის შებოჭვას ვხედავ და სხვას არაფერს. ...ჩვენ შეიძლება, მომხრენი ვიყოთ თავისუფალ „ობშჩინების“ (საზოგადოებათა) ფედერაციისა და, ვინემ იგინი განხორციელდებიან, უნდა მივიღოთ მონაწილეობა ყოველწინა ბრძოლაში ძველის მმართველობის წინააღმდეგ. ...ძველის დაქცევაში ჩვენ ძმები ვართ...“⁴⁶

ამდენად, როგორც ჟენევის კონფერენციის მასალების გაცნობისას ვრწმუნდებით, XX საუკუნის დასაწყისში, თვით უკიდურესად ანტისახელმწიფოებრივი შეხედულებებით ცნობილი ანარქისტები მეტ თანადგომას უცხადებდნენ საქართველოს ავტონომიისთვის მებრძოლ პოლიტიკურ ძალებს, ვიდრე სულ რაღაც 14-15 წლის შემდეგ დამოუკიდებელი საქართველოს სათავეში მოსული სოციალ-დემოკრატთა მენშევიკური ფრთა.

3.3. ჟენევის კონფერენციის მონაწილეთა შეხედულებები ავტონომიური ერთეულებისა და ფედერალური სახელმწიფოს შესახებ

„ქართველი ხალხი, როგორც ისტორიულად ისე ბუნებრივად, ზნე-ჩვეულებით და სხვა წარმოადგენს ერთს განსაკუთრებულ ერს, რომლის ყოველმხრივი განვითარება თხოულობს

⁴⁴ ლასხიშვილი გ., მემუარები (1885-1915 წ. წ.), თბ., 1934., 254.

⁴⁵ სახელმწიფო სათათბირო, 1912 წლის 13 დეკემბრის სხდომა, გაზ. „იმერეთი“, № 75, 1912, 2-3.

⁴⁶ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 188.

იმნაირ პოლიტიკურ წეს-წყობილებას, რომელიც უფრო ადვილად ხელს შეუწყობს მისთა მისწრაფებათა განხორციელებას“ – წერდნენ ქართველი სტუდენტები ჟენევის კონფერენციისთვის გაგზავნილ წერილში და იქვე უთითებდნენ, რომ მათი ხედვით, საქართველოში მოვლენათა სასიკეთო განვითარება მხოლოდ ავტონომიის მოპოვების შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი.⁴⁷ თუ რატომ იყო ასეთი ერთსულოვნება კონფერენციის მონაწილეებსა და მათ მხარდამჭერებს შორის ავტონომიისა და სახელმწიფოს ფედერალური მონყობის საკითხებთან მიმართებით, ისევე დელეგატთა შეხედულებებზე დაყრდნობით აიხსნება.

როგორც გაზეთი „საქართველოს“ ჯგუფის ლიდერმა – ა. ჯორჯაძემ განაცხადა, ის და მისი თანამოაზრეები ძალისხმევას არ იშურებდნენ, რათა თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ, საქართველოში ეროვნული ავტონომია დამყარებულიყო. სახელმწიფო მონყობის მათთვის მისაღები ფორმა, რომელსაც, თავის მხრივ, ქვეყნის შემდგომი კულტურული აღმშენებლობისთვის უნდა მოემზადებინა ნიადაგი. „ამისათვის – ირწმუნებოდა ქართული ეროვნული მოძრაობის ლიდერი – ჩვენ ვუერთდებით რუსის და რუსეთში მყოფ სხვა ერთა პარტიებს რომელნიც ჩვენებრ პოლიტიკურ ცენტრალიზმს ებრძვიან და რომელთაც, ნაცვლად „ერთის განუყოფელ დემოკრატიულ რესპუბლიკის“ დამყარებისა, სწადათ ყველა ერებს მინიჭონ ავტონომიური რესპუბლიკები, ერთმანეთში ფედერატიულად დაკავშირებულები. ამიტომ დღეს ჩვენ რევოლუციონერ – ავტონომისტები და ფედერალისტები ვართ“.⁴⁸

რაც შეეხება საკითხს, რას მოიაზრებდა ა. ჯორჯაძე ავტონომიის ცნებაში, მისივე სიტყვებით ვიტყვი, რომ: „ეს იყო განსაზღვრული სახელმწიფო დანესებულება, რომელიც საკანონმდებლო ორგანოს – პარლამენტის საშუალებით ჰქმნიდა კანონებს და რომ ამგვარი დანესებულების არსებობა „აუცილებლად საჭირო იყო ჩვენთვის ეროვნული კულტურის დაცვისა და განვითარებისათვის“.⁴⁹ მიუხედავად იმისა, რომ ა. ჯორჯაძის რწმენით პარლამენტი ვერ უზრუნველყოფდა „სოციალიზმის იდეალების ბოლომდე განხორციელებას“, მას მაინც დიდი სიკეთის მოტანა შეეძლო საზოგადოებისთვის. „ხალხის სუვერენიტეტი, ადამიანის აღიარება ადამიანად, ლაპარაკის, შეკრების, რწმენის და პრესის თავისუფლება – ყოველივე ეს დიდი განძია, რომელიც თავისუფალ პოლიტიკურ ფორმების საშუალებით შეძენილი აქვს განათლებულ კაცობრიობას. ამას არც უარყოფთ, პირიქით, იმისი მოსურნენიც ვართ, რომ ამგვარი პირობები ჩვენშიაც დამყარდეს... ეროვნული თვით-მმართველობა „home rule“ დაიცავს ჩვენს ეროვნულ ვინაობას და მის განვითარებისათვის კულტურულ პირობებს შეჰქმნის, ...“.⁵⁰

კონფერენციის მსვლელობისას ა. ჯორჯაძის შეხედულებები გაიზიარა და კიდევ უფრო განავრცო დელეგატმა ვერმიცანიძემ. მართალია, ქვეყნის სამომავლო ავტონომიური და ფედერალური მონყობის მოდელზე დანვრილებით არც მას უსაუბრია, თუმცა დელეგატებს ყველა ის ძირითადი პრინციპი გააცნო, რომელიც საფუძვლად უნდა დადებოდა ასეთ პოლიტიკურ წარმონაქმნს. ქართველი პოლიტიკოსის განცხადებით, პირველ რიგში: „1. უნდა დამყარდეს

⁴⁷ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 45.

⁴⁸ იქვე, 63-64.

⁴⁹ იქვე, 55.

⁵⁰ იქვე, 57.

სრული დემოკრატიული რეჟიმი ვრცელის ადგილობრივის თვითმმართველობით; 2. ყველა არაქართველ ერს, საქართველოში მცხოვრებთ, უნდა მიენიჭოსთ საშუალება სრულიად დაუბრკოლებრივ დაიკმაყოფილონ თავიანთი კულტურული, მოქალაქეობრივი და სხვა ამგვარი მოთხოვნებიანი; 3. სარწმუნოება უნდა ჩაითვალოს კერძო საქმედ, კაცთა სინდისზედ დამოკიდებულ საქმედ; 4. უნდა მოისპოს პირობანი, რომელთაც კი შეეძლებათ ხელი შეუშალონ თავისუფალ ასოციაციების აღორძინებას და მათს შეკავშირებას; 5. უნდა მოისპოს პირობანი, რომელთაც შეეძლებათ კერძო და კოლექტივურ ინიციატივის შეზღუდვა“.⁵¹

ოპტიმიზმს, რომ მათი გეგმები შესრულებადი იყო, ქართველ დელეგატებს ის გარემოება მატებდათ, რომ იდეა ეროვნული ავტონომიისა პოპულარული იყო არა მარტო საქართველოში, არამედ რუსეთის მიერ დაპყრობილ სხვა ხალხებშიც. „პოლონელებს – ვკითხულობთ კონფერენციის ოქმებში – ავტონომია კი არა სრული დამოუკიდებლობა სწადიათ! ...მაშ აბსოლუტიზმთან საბრძოლველად პოლონეთი დიდ ძალას წარმოადგენს; ფინლანდია გუშინ დაჰკარგა თავისი ავტონომია და, რასაკვირველია, მომხრე იქნება ამ ავტონომიისა; უკრაინაში (მცირე რუსეთში) ძალიან გავრცელებულია იდეა ავტონომიისა. არც სომხები და კავკასიის სხვა ერნი იტყვიან უარს ამაზე. რაც შეეხება თვით რუსეთს, რუსეთში უმძლავრეს პარტიის წარმომადგენელი ორგანო „ოსვობოუდენიე“ ამ კითხვის გამო ყოყმანობს; სოციალისტ-რევოლუციონერები აშკარა ფედერალისტები არიან; ვინლა დარჩა ჩვენთა მონინააღმდეგეთა ბანაკში? – რუსეთის სოციალ-დემოკრატია, რუსი-ნაციონალისტები და რუსეთის მთავრობა თავისის მხედრობით. სოციალ-დემოკრატის შესახებ რა მოგახსენოთ, და უკანასკნელნი კი საშიშ ძალას წარმოადგენენ. მაგრამ უძღვევლი არა არის რაო.ნ⁵² ასეთ დასკვნამდე მიდიოდნენ XX საუკუნის დასაწყისში, რუსეთის მიერ დაპყრობილ ხალხებში ეროვნულ-გამანათავისუფლებელი მოძრაობის გამოცოცხლებით იმედმიცემული ქართველი პატრიოტები.

რაც შეეხება ფედერალურ სახელმწიფოში სხვადასხვა ერების და მათ საფუძველზე წარმოქმნილი ავტონომიური ერთეულების თანაცხოვრების საკითხს. ასეთი ერთობა კონფერენციის მონაწილეებს მხოლოდ ფედერაციის სუბიექტთა თანასწორობის შემთხვევაში მიაჩნდათ შესაძლებლად. საგულისხმოა, რომ ისინი ერთა თანასწორობის იდეის მხოლოდ საკანონმდებლო დონეზე დეკლარირებას, ჯერ კიდევ არ თვლიდნენ მის ცხოვრებაში გატარების გარანტად. აღნიშნულის დასტურად მათ კონკრეტული მუხლებიც კი მოჰქონდათ ავსტრიის კონსტიტუციიდან, რომლის თანახმად: „სუყველა რასები, სახელმწიფოში მყოფნი, თანასწორნი იყვნენ კანონის წინაშე; კერძოდ სუყველას ჰქონდათ ხელუხლებელი უფლება დაეცვათ თავისი ეროვნება და ენა. სახელმწიფოში არსებულ ენათა თანასწორობა სკოლებსა, სახელმწიფო დაწესებულებებსა და საზოგადო ცხოვრებაში აღიარებული იყო სახელმწიფოს მიერ. იმ მხარეებში, სადაც თავი მოეყარათ სხვადასხვა რასათა წარმომადგენლებს, საზოგადო განათლების გამავრცელებელი დაწესებულებები იმ რიგად უნდა ყოფილიყვნენ მოწყობილი, რომ არცერთი მათგანი არ ყოფილიყო ვალდებული შეესწავლა უცხო ენა; ყოველ რასას კერძოდ მის დედენის საშუალებით უნდა გადაცემოდა სწავლა-განათლება“ და სხვა.⁵³

⁵¹ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 59.

⁵² იქვე, 74.

⁵³ იქვე, 71.

მიუხედავად ასეთი კარგი კანონებისა, ეროვნული საკითხი ავსტრიაში რუსეთზე ნაკლებ როდი იყო გამწვავებული. მიზეზი კი ის გახლდათ, რომ კანონის მოთხოვნები არ სრულდებოდა. იქაც ისევე, როგორც რუსეთში „ერთი ერი იყო გაბატონებული და მონყალების დამრიგებელი“. სხვა ერები კი, მისი ე. წ. „ნასუფრალით“ უნდა დაკმაყოფილებულიყვნენ, რაც ქართველ პოლიტიკოსთა შეხედულებით, ავტონომიისა და ფედერალიზმის პრინციპებთან შეუთავსებელი რამ იყო. „ეროვნული თავმოყვარეობა, სიამაყე – ვკითხულობთ კონფერენციის ოქმებში – ფაქტია და ეს არ უნდა დაივინყონ, როდესაც ეროვნული კითხვის შესახებ იწყებენ ლაპარაკს; უნდა იცოდნენ, რომ არაფერს დაკმაყოფილება სხვის ნასუფრალით“.⁵⁴

იზიარებდა რა, ჟენევის კონფერენციის მონაწილეთა საერთო სულისკვეთებას და მიაჩნდა, რომ ქვეყნის ფედერალური მოწყობა „განახლებული კაცობრიობის შექმნის აუცილებელ ფორმას“⁵⁵ წარმოადგენდა, ფედერაციის სუბიექტებს შორის თანასწორობის, თანამშრომლობის სურვილის აუცილებლობაზე ამახვილებდა ყურადღებას გასული საუკუნის კიდევ ერთი დიდი მამულიშვილი *მიხაკო წერეთელი (1878-1965 წ. წ.)*. ქართველ პოლიტიკოსს ფედერალიზმზე საუბარიც კი, ზედმეტად მიაჩნდა იქ, სადაც პირდაპირ გეუბნებიან, რომ: შენთან ძმობა მათ ხელს არ აძლევს, ისინი შენი მტრები ან შენი მტრის მეგობრები არიან, ან კიდევ „შენ რომ ამაებზედ ლაპარაკობ, „მოძმე“ ტყისკენ იყურება სახარების კითხვის დროს“.⁵⁶ ქართველი პოლიტიკოსის ღრმა რწმენით, ფედერაციასა და ავტონომიაზე მხოლოდ იქ და მხოლოდ მას შემდეგ შეიძლება საუბარი, თუ ფედერაციის სუბიექტებს შორის ერთობლივად გადასაწყვეტ საკითხებზე სრული თანხმობა და ურთიერთპატივისცემა არსებობს.

შეიძლება ითქვას, იგივე პრინციპები დაედო საფუძვლად კონფერენციის მიერ ხანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ, ეროვნულ საკითხთან დაკავშირებით მიღებულ რეზოლუციას. მასში ვკითხულობთ: „კონფერენცია აღიარებს: რომ კაცობრიობის ევოლუცია მიმართულია თავისუფალ ერთა გაერთიანებისა და სოლიდარობისაკენ; რომ ავტონომიურ ერთა ფედერაცია საუკეთესო ფორმაა მათ შორის თანხმობისათვის და ამასთან უტყუარი ნიადაგია ამ ერთა საზოგადოებრივ, გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებისა; რომ ეს ფედერაცია აგრეთვე უტყუარი ნიადაგია ეკონომიურ თანასწორობის დამკვიდრებისათვის; რომ რუსეთის დესპოტიზმი შეუძლებელ ჰყოფს და წინ ეღობება ამ მისწრაფებათა განხორციელებას და რომ ჩვენი პირდაპირი მოვალეობაა ამ დესპოტიზმის დასამხობად გავმართოთ სარევიოლუციო ბრძოლა იმ რუსებთან და რუსეთში მცხოვრებ ერებთან ერთად, რომელნიც ამას ემხრობიან. ქართველ რევოლუციონერთა კონფერენცია უარჰყოფს სეპარატიზმს, რომელიც კიდევ არ ჩაითვლება ერთა სოციალურ განვითარებისა და ერთა შორის სოლიდარობის განმტკიცების თავდებად და აცხადებს, რომ განთავისუფლებულ საქართველოსთვის საუკეთესო და უსაჭიროესი პოლიტიკური ნყობილება უნდა იყოს ავტონომიური საქართველო, სხვა ერებთან ფედერალურად შეკავშირებული“.⁵⁷ აქვე

⁵⁴ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 71.

⁵⁵ *წერეთელი მ.*, სახელმწიფო ძალის ხელში ჩაგდება და სოციალური რევოლუცია, თბ., 1906, 97.

⁵⁶ *წერეთელი მ. (ალაროდელი)*, „ჰაი გიდი, მეგობრებო“, გაზ. „საქართველოს მოამბე“, N4, 1909, 7; *მ. წერეთელს* ამ შემთხვევაში არა მარტო რუსეთი, არამედ XX საუკუნის დასაწყისში მეტად პოპულარული პროექტის, კავკასიის ფედერაციის სამართალსუბიექტებიც ჰყავდა მხედველობაში.

⁵⁷ ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 183.

დავძენთ, რომ ჟენევის კონფერენციის 4 აპრილის სხდომაზე დასამტკიცებლად გამოტანილ ამ რეზოლუციას ოციდან – ცხრამეტმა დელეგატმა მხარი დაუჭირა. ერთ დელეგატს კენჭისყრაში მონაწილეობა არ მიუღია.

4. დასკვნა

ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ წინამდებარე წერილში საზოგადოებისთვის ნაკლებად ცნობილ მასალებზე, 1904 წლის ჟენევის კონფერენციის ოქმებზე დაყრდნობით, წარმოჩენილია ის შუქჩრდილები, რომელიც თან ახლდა ქართველი ხალხის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლას XIX-XX საუკუნეებში. რასაკვირველია, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში უშეცდომოდ, ერთნაირი წარმატებით ეს პროცესი არც საქართველოში მიმდინარეობდა. თუმცა ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 30-იან წლებში დამოუკიდებლობისკენ სავალ გზაზე სწორად განსაზღვრული ორიენტირებისადმი ერთგულება, ამ მოძრაობის ერთ-ერთ უმთავრეს მახასიათებლად შეგვიძლია მივიჩნიოთ.

სწორედ ამ ჭრილშია შესწავლილი და წარმოჩენილი ქართველი პატრიოტების მიერ ევროპაში ჩატარებული, ეს საკმაოდ წარმომადგენლობითი თავყრილობა. როგორც მოსალოდნელი იყო მონაწილეთა დიდმა უმრავლესობამ (მენშევიკების გარდა), კონფერენციაზე კიდევ ერთხელ დაადასტურა *სოლომონ დოდაშვილის* მიერ გაკვალული და ერის საუკეთესო შვილების მიერ მხარდაჭერილი ავტონომიისაკენ სავალი გზის ერთგულება, განსაზღვრა მიზნის მისაღწევად მოქმედების სწორი ტაქტიკა.

საზი უნდა გავსვას იმ გარემოებასაც, რომ კონფერენციის მასალების შესწავლამ კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა გასული საუკუნის დასაწყისში ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილის პოლიტიკური თუ სამართლებრივი მომზადების მაღალი დონე. ეს კარგად გამოჩნდა ისეთ მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხებზე მსჯელობისას, როგორცაა: სახელმწიფოს ფედერალური მოწყობის პრინციპები, ფედერაციის სუბიექტთა უფლებები, ინდივიდის უფლებების დაცვის ხარისხი მაღალ განვითარებულ სახელმწიფოებში, ამ უფლებების ჯერ მოსაპოვებლად და შემდეგ დასაცავად აპრობირებული მეთოდების ცოდნა და სხვა. ყოველივე ზემოაღნიშნულმა კი ცხადია, დადებითი ასახვა ჰპოვა მათ მიერ როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ მიმდინარე მოვლენების ანალიზზე და მასზე დაყრდნობით გაკეთებული დასკვნების სისწორეზე. მხედველობაში გვაქვს კონფერენციის რეზოლუციის ის პუნქტები, რომლებიც ეხებიან: სეპარატიზმის უარყოფას, რუსებთან და რუსეთში მცხოვრებ სხვა ერებთან კავშირების გამყარებას და ერთობლივი ძალისხმევით განთავისუფლებულ ერთა ფედერაციაში ავტონომიური საქართველოს დამკვიდრებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., ტომი IV, 1973, 169, 689, 691-693.
2. გურული ვ., ვარდოსანიძე ს., გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბ., 1983, 20-21.
3. გვაზავა გ., ჩვენი დროშა, გაზ. „საქართველო“, № 51, 1917, 3-4.

4. ლასხიშვილი გ., მემუარები (1885-1915 წ. წ.), თბ., 1934, 254.
5. მეტრეველი ვ., ქართული სამართლის ისტორია, თბ., 2004, 191-192, 196.
6. ოქმები ქართულ რევოლუციონერთა პირველი კონფერენციისა, პარიზი, 1905, 11, 20-21, 36, 43, 48-80, 54, 55, 57, 59, 63-64, 71, 74, 75-76, 143, 178-179, 183, 188, 208-209, 212, 214-216, 257.
7. სახელმწიფო სათათბირო, 1912 წლის 13 დეკემბრის სხდომა, გაზ. „იმერეთი“, № 75, 1912, 2-3.
8. სიდამონიძე უ., საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, თბ., 1970, 214-215, 219.
9. ფუტკარაია ვ., სოლომონ დოდაშვილის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებები, თბ., 1997, 85.
10. შველიძე დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში — ფედერალისტები, თბ., 1993, 126-127, 129.
11. ჩხეტია შ., რუსული მმართველობის სისტემა საქართველოში, 1840-1864 წ. წ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, აფაქიძე ა. (რედ.), XII-B, თბ., 1944, 111, 113.
12. ჩხიკვიშვილი ვ., საქართველოს ეროვნულ დემოკრატიული პარტია ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, თბ., 1992, 6-7.
13. წერეთელი მ. (ალაროდიალი), „ჰაი გიდი, მეგობრებო“, გაზ. „საქართველოს მოამბე“, № 4, 1909, 7.
14. წერეთელი მ., სახელმწიფო ძალის ხელში ჩაგდება და სოციალური რევოლუცია, თბ., 1906, 97.
15. ჯავახიშვილი ი., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბ., 1919, 25-32.
16. M. N., Recollections of W. Tcherkesoff, Freedom, December, 1925, 48, 49.
17. Сургуладзе И., История Государства и Права Грузии, Тб., 1968, 114, 116, 118, 221.